

Kader en richting gevende uitspraken bodemdaling veenweidegebieden

GS hebben op 24 april 2018 besloten om een programma bodemdaling voor de veenweidegebieden te gaan ontwikkelen langs de volgende vier sporen:

1. betrekken, informeren, adviseren en samenwerken;
2. visievorming en instrumentarium;
3. innovatie en ontwikkeling;
4. gebiedsgerichte projecten.

Als aanloop naar dit programma is een spoorboekje opgesteld met voorbereidende acties in de jaren 2018 en 2019. Onderdeel van deze acties is het verkrijgen van richtinggevende uitspraken van de Staten over het onderwerp bodemdaling in de tweede helft van 2018, als verdere uitwerking van het spoor 'visievorming en instrumentarium'.

Enkele algemene opmerkingen vooraf:

- Deze notitie doet een voorzet voor die richtinggevende uitspraken. Het gaat hierbij in deze notitie niet alleen om het onderwerp bodemdaling. Ook de terugdringing van de broeikasgasuitstoot wordt in deze notitie meegenomen.
- Uiteraard zijn er in het programma bodemdaling -in de uitvoering ervan- koppelingen te leggen met infrastructuur, wonen, recreatie, circulaire economie, energietransitie, waterkwaliteit en watersysteem, biodiversiteit enz. Deze worden in deze notitie nog niet -of slechts summier- gelegd. Het gaat er nu allereerst om, om richtinggevende uitspraken op de onderwerpen bodemdaling en broeikasgasuitstoot te verkrijgen.
- De aanpak van bodemdaling is niet alleen een technisch vraagstuk. Het vergt ook veel samenwerking en medewerking van alle betrokkenen in het spoor 'betrekken, informeren, adviseren en samenwerken'. Het is daarom wenselijk om deze notitie na inbreng vanuit de Staten, ook breed te bediscussiëren met andere overheden, landbouw-, natuur- en milieuorganisaties, andere gremia en individuele (grond)eigenaren en daarover terugkoppeling te doen in de nieuwe Staten.
- Het tegengaan van de bodemdaling en de broeikasgasuitstoot vergt ingrijpende maatregelen. Het zal -bij alle maatregelen die in deze notitie worden genoemd- een hele opgave worden om deze ook daadwerkelijk te realiseren.
- Deze notitie gaat slechts beperkt in op de financierbaarheid van de maatregelen. Het wachten is op de resultaten uit de Klimaattafels. Ten aanzien van financiën en instrumentenmix is daaruit nog weinig duidelijkheid verkregen. Het provinciale voornemen is om na de richting gevende uitspraken en de resultaten uit de Klimaattafels, enkele scenario's voor de Noord-Hollandse veenweidegebieden door te gaan rekenen medio 2019 en daarmee ook meer inzicht te verkrijgen in het financiële aspect.

Areaal veen

Allereerst enkele kentallen over het veenareaal in Noord-Holland. Het betreft in hoofdzaak gebieden in Laag Holland, het Groene Hart en de Vechtstreek (zie bijgevoegde kaartjes).

In Noord-Holland ligt 38.796 ha veengebied. Het gaat om de volgende arealen (buiten bebouwd gebied):

Veentype	Veengebied binnen NNN in ha	Veengebied buiten NNN in ha	Totaal in ha
Geen classificatie beschikbaar	201	592	793
(Associaties van) moerige gronden	931	6.109	7.040

Matig dikke veenlaag	1.185	4.371	5.556
Dikke veenlaag	9.353	16.054	25.407
Totaal	11.670	27.126	38.796

Toelichting op de tabel:

(Associaties van) moerige gronden: Deze bodems bevatten 5 tot 40 cm veen of hebben, door vertering van het veen, nog slechts een veraarde (moerige) samenstelling.

Matig dikke veenlaag: 40 tot 120 cm veen in de bodem.

Dikke veenlaag: meer dan 120 cm veen in de bodem.

Kader

PS hebben het kader voor het op te stellen programma bodemdaling aangegeven in het Koersdocument en in de Omgevingsvisie. “We zetten ons in om gebiedsgericht en in gezamenlijkheid met de partners die daar mede voor verantwoordelijk zijn de bodemdaling in veenweidegebieden af te remmen, te stoppen en zo mogelijk te herstellen”. Deze ambitie is in de Omgevingsvisie vertaald naar het principe, dat het landgebruik en de waterpeilen in balans worden gebracht met de draagkracht van het veenweidegebied. Hierbij staan maatwerk en een gebiedsgerichte aanpak voorop.

Landbouw- en natuurgebieden

Voordat wordt ingezoomd op de gebiedsgerichte aanpak, wordt eerst in hoofdlijnen ingegaan op de aanpak van de bodemdaling in de landbouw- (27.126 ha) en de natuurgebieden (11.670 ha).

Landbouwgebieden

In landbouwgebieden treedt bodemdaling op door de ontwatering van het veen ten behoeve van de huidige vorm van landbouw (veehouderij). Het zoeken is naar nieuwe vormen van grondgebruik, waarbij onder natte omstandigheden een positief bedrijfsrendement kan worden verkregen. Met deze zogenaamde paludiculturen¹ kan de bodemdaling worden gestopt.

Indien er een markt is voor paludiculturen met hogere bedrijfsrendementen dan bij de huidige landbouw gemiddeld uit de verkoop van melk en vlees kan worden verkregen, dan zal de overschakeling naar paludiculturen verlopen in de vorm van een transitieproces, gedurende een reeks van jaren. Innovators en early adopters schakelen als eersten over, gevolgd door de grote middengroep.

Op dit moment valt echter nog geen oordeel te vellen over het marktpotentieel van paludiculturen. Wij beschikken nu slechts over indicaties, die zijn gedaan in het rapport ‘Vernatting voor veenbehoud’ van Landschap Noord-Holland². Over vier jaar (in 2022) zullen de onderzoeken naar de teeltechnische, milieutechnische en bedrijfseconomische aspecten van enkele paludiculturen op het Veenweide Innovatie Centrum (VIC) en van het Innovatieprogramma Veen (IPV) zijn afgerond. Dan ontstaat meer inzicht in het marktperspectief.

¹ Onder paludiculturen verstaan wij alle denkbare vormen van natte landbouw, zoals bijvoorbeeld de teelt van lisdodde, veenmos, azolla en het houden van diersoorten onder natte omstandigheden.

² Riet, B. van de , R. van Gerwen, H. Griffioen, N. Hogeweg. Vernatting voor veenbehoud, carbon credits en kansen voor paludicatuur en natte natuur in Noord-Holland. Landschap Noord-Holland, Heiloo, rapport 14015, 2014.

Indien over vier jaar blijkt dat paludiculturen een bedrijfseconomisch perspectief bieden, al dan niet in combinatie met carbon credits³, dan is er geen reden meer om veengronden te ontwateren. De waterpeilen in de landbouwgebieden behoeven niet meer te worden verlaagd: De waterbeheerders kunnen de waterpeilen fixeren en de bodemdaling stopt.

Indien mocht blijken dat paludiculturen een beperkt economisch perspectief hebben, dan kunnen de overheden, de landbouw en de industrie wellicht de onrendabele top van de investeringen in paludiculturen overbruggen. Dit kan bijvoorbeeld met carbon credits, verkregen bijvoorbeeld vanuit de industrie en luchtvaartsector, ter financiële compensatie van hun eigen broeikasgasuitstoot. Ook zijn er combi's denkbaar met duurzame energieopwekking. Voorts kan worden gedacht aan ecosysteemdiensten. Een voorbeeld van een ecosysteemdienst is de waterzuiverende werking van de paludiculturen, door opname van meststoffen. Een andere ecosysteemdienst is de extra waterbergende capaciteit van percelen met paludicultuur in natte perioden. Ecosysteembetalingen vergen echter wel -ter vermijding van staatssteun- instemming van de EU, in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

Mocht over vier jaar onverhoopt gaan blijken dat er geen enkel bedrijfseconomisch perspectief is voor paludiculturen, of alleen kleinschalig, dan zal de landbouw niet uit eigen beweging omschakelen naar paludiculturen. Er zijn dan de volgende opties:

1. Inzetten op maatregelen, waarmee de bodemdaling in landbouwgebieden niet wordt gestopt, maar wel wordt geremd. Dit kan door het stimuleren van aanleg van onderwaterdrainage en drukdrainage, en wellicht door aanpassingen in de bedrijfsvoering. Mogelijk biedt ook het opbrengen of inspoelen van kleiig materiaal kansen om de bodemdaling te remmen. De landbouw dient dan -in de loop naar 2050- alsnog nieuwe maatregelen te treffen om de bodemdaling te stoppen en daarmee de uitstoot aan broeikasgas met 95 % te verminderen.

Onderwaterdrainages zijn al een aantal jaren onderzocht. Met deze techniek kan de bodemdaling naar verwachting tot 50 % worden verminderd. Met drukdrainages (onderwaterdrainages met een pomp) is sturing mogelijk, waardoor met deze techniek wellicht een verdere vermindering van de bodemdaling mogelijk is. Dit moet blijken uit onderzoek in het Innovatieprogramma Veen (IPV) en op het Veenweide Innovatie Centrum (VIC) in Zegveld.

Het gebruik van onderwater- en drukdrainages leidt tot een grotere (zoet)watervraag in de zomer van circa 10 tot 15 %. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor de Noord-Hollandse situatie. Het Noord-Hollandse watersysteem kan -bij grootschalige aanleg- deze grotere (zoet)watervraag nauwelijks of niet afdoende meer faciliteren, of het gaat ten koste van de watervoorziening aan andere (zoet)water vragende functies. Diezelfde problematiek kan ook gelden voor de paludiculturen. Met name bij de teelt van lisdodden zijn er ook indicaties dat deze teelt in de zomer een grotere watervraag genereert, met soortgelijke faciliteringsvraagstukken tot gevolg.

2. Het opheffen van de bodemdaling in urgente gebieden door het opheffen van de agrarische functie en het toelaten van nieuwe functies, die baat hebben bij of geen last hebben van hoge gefixeerde waterpeilen. Wat onder 'urgent' wordt verstaan, wordt verderop in deze notitie nader uitgewerkt.

³ Dit is een systeem om de emissies aan broeikasgassen tussen organisaties die koolstofdioxide en andere broeikasgassen emitteren en organisaties die deze uitstoot verminderen, stoppen of vastleggen in bossen en groeiend veen te vermarkten, met behulp van certificaten

In schema:

Mate van marktpotentieel	Positie van de landbouw	Overheidsinspanning
Marktpotentieel	Paludiculturen hebben bedrijfseconomisch perspectief. Er komt een sterke keten en logistiek. De landbouwsector schakelt om en kan de investeringen terug verdienen.	De waterbeheerders fixeren de waterpeilen.
Beperkt marktpotentieel	Paludiculturen hebben een beperkt economisch perspectief. De landbouwsector kan slechts een gedeelte van de investeringen terug verdienen.	Overheden, maar ook landbouw en industrie, spannen zich in om de onrendabele top van de investeringen in paludiculturen te financieren met carbon credits, ecosysteemdiensten of combi's met duurzame energieopwekking. Indien dit mogelijk blijkt, dan is er perspectief op paludiculturen en fixeren de waterbeheerders de waterpeilen.
Onvoldoende marktpotentieel	Paludiculturen hebben geen bedrijfseconomisch perspectief. De landbouwsector zal niet uit eigen beweging omschakelen.	Overheden stellen doelen bij: Remmen van bodemdaling is next best-doel in niet urgente gebieden. In urgente gebieden wordt de agrarische functie beëindigd door inzet van het RO-instrumentarium.

In de landbouwgebieden liggen veel onderbemalingen, met een afwijkend eigen peil. De waterbeheerders toetsen (nieuwe) verzoeken tot onderbemalingen aan hun peilbeleid en kunnen toestemming verlenen voor een onderbemaling, tot maximaal 40 tot 60 cm minus maaiveld, door middel van een vergunning met voorwaarden.

Wij willen met de waterbeheerders nagaan of dit beleid een actualisatie behoeft, met een stop of verdere restricties op de aanleg van nieuwe onderbemalingen en/of aanvullende voorwaarden bij bestaande onderbemalingen ten aanzien van de bemalingsdiepte dan wel de bemalingsperiode.

Natuurgebieden

In natuurgebieden kan bodemdaling optreden door het opdrogen van het veen in droge zomermaanden. In deze perioden kan de verdamping vanuit de planten en het veenpakket tijdelijk groter zijn dan de diffuse aanvoer van water uit de omringende sloten en het grondwater.

In natuurgebieden kan de bodemdaling worden gestopt én hersteld. In geval van herstel wordt koolstof vastgelegd doordat plantenresten (riet, bomen of veenmos) onder natte omstandigheden worden geconserveerd, zodat veenvorming optreedt. In geval van groeiend veen kunnen natuurgebieden de uitstoot van broeikasgas uit andere sectoren (zoals de landbouw en de

industrie) compenseren. Onderzoek in het IJperveld (project 'Omhoog met het veen') heeft uitgewezen dat veenmos weer kan gaan groeien onder specifieke omstandigheden.

De terreinbeherende organisaties doen in het rapport 'Amsterdam Wetlands, een perspectief voor Laag Holland in 2050'⁴ voorstellen voor de natuurgebieden, die zij willen omvormen naar 'groeïend veen'. Dit zijn polder Westzaan, het Oostzanerveld, het Twiske, het IJperveld en Varkensland. In deze gebieden willen de terreinbeheerders de bodemdaling herstellen. De terreinbeheerders willen starten met veenherstel in het IJperveld en Varkensland. Om veengroei mogelijk te maken dienen beide gebieden te worden losgekoppeld van het nutriëntenrijke water van de Schermerboezem, in casu het Noordhollands Kanaal. Daartoe dienen (voor de recreatievaart overvaarbare) stuwen te worden geplaatst in de vaarten die uitkomen op het Noord-Hollands kanaal. Een op te starten haalbaarheidsstudie moet uitwijzen wat er precies benodigd is aan stuwen en andere maatregelen om een betere waterkwaliteit te verkrijgen en of dit afdoende is om 'groeïend veen'-condities in de genoemde natuurgebieden te verkrijgen en tevens de realisatie van de KRW-kwaliteitsdoelstellingen en de N2000-doelstellingen dichterbij te brengen. De haalbaarheidsstudie moet tevens inzicht bieden in de financiële haalbaarheid van het plan.

De terreinbeherende organisaties stellen voor om de andere natuurgebieden op veengrond primair in te richten op 'historisch veen'. In deze gebieden wordt ingezet op het behoud van het bestaande veenlandschap en optimalisatie van het weidevogelhabitat. Deze gebieden zijn iets minder nat dan de gebieden met 'groeïend veen'. De bodemdaling is in deze gebieden vrijwel afwezig, maar veengroei wordt niet hersteld. Overigens vergt ook 'historisch veen' de nodige investeringen en aanpassingen bij de landbouwbedrijven, gelegen in de NNN, en bij de agrarische pachters in de natuurterreinen. Dit betreft met name de aanpak van de onderbemalingen, waarmee de landbouwbedrijven en pachters eigen waterpeilen kunnen instellen voor hun percelen, tot maximaal 40 tot 60 cm minus maaiveld, op basis van een vergunning -met voorwaarden- van de waterbeheerder.

Overeenkomsten en verschillen van aanpak in landbouw- en natuurgebieden

In onderstaande tabel is de aanpak op hoofdlijnen voor de landbouw- en de natuurgebieden samengevat.

	Landbouwgebieden (buiten NNN begrenzing)	Natuurgebieden (binnen NNN begrenzing)
mate van bodemdaling	relatief groot, met name op percelen met onderbemalingen	relatief klein, maar wel sterk afhankelijk van het peilbeheer en de mate waarin nog landbouw in de natuurgebieden aanwezig is, met een eigen peilvak en/of onderbemalingen
maximaal realiseerbare doelstelling	bodemdaling en broeikasgasuitstoot stoppen (paludiculturen)	bodemdaling terugdraaien (groeïend veen) en broeikasgas vastleggen
aanvliegroute vanuit de overheid	bevorderen van marktwerking en ketenvorming.	financiering van investeringen en beheerkosten.
(pilot)fase	Paludiculturen bevinden zich nog 100 % in onderzoeksfase. Er zijn nog geen succesvolle	Een project met proefvakken met groeïend veen in het

⁴ Hoekstra F., M. de Jong, H. Scholten, O. Steendam, S. Verhoeven. Amsterdam Wetlands, een perspectief voor Laag Holland in 2050. Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten, Recreatie Noord-Holland, Staatsbosbeheer, juni 2018.

	commerciële toepassingen in de praktijk. (M.u.v. een perceel lisdodde op het VIC, waarvan het stuifmeel wordt afgezet als voedingsbron voor roofmijten, ten behoeve van de biologische bestrijding in de glastuinbouw).	Ilperveld ('Omhoog met het Veen') is succesvol afgerond ⁵ . Met de kanttekening dat het niet eenvoudig is geweest om de juiste groeiomstandigheden voor veenmosgroei te creëren en in stand te houden.
instrumentarium	Primair peilbesluiten (peilfixatie). Indien bedrijfseconomisch perspectief van paludiculturen onverhoopt uitblijft, dan inzet van financieel en RO-instrumentarium nodig in gebieden met urgentie.	Water vasthouden en peilen verhogen door investeringen en andere maatregelen. Inzet van RO-instrumentarium is niet nodig.
aantal betrokken grondeigenaren	Relatief groot. Vergt veel afstemming.	Relatief klein. Veel percelen zijn al in het bezit van terreinbeherende organisaties. De terreinbeheerders dienen de beheercontracten met hun pachters te wijzigen naar 'groeidend veen'-beheer.
huidig grootste risico	Het huidige onderzoek roept na afloop nieuwe vragen op, waardoor besluitvorming over het perspectief van paludiculturen en peilfixatie uitblijft. Wellicht blijkt er überhaupt geen economisch perspectief, of slechts op zeer bescheiden schaal. Dit valt niet eerder dan over 4 jaar vast te stellen.	De waterkwaliteitscondities voor 'groeidend veen' zijn niet te realiseren, of slechts op heel bescheiden schaal. Dit nu nagaan met een haalbaarheidsstudie. Tevens het investeringsniveau voor de verschillende deelgebieden inzichtelijk maken. Haalbaarheidsstudie gereed in 2019.

Gebiedsgerichte aanpak

Er is een aantal redenen om te kiezen voor een gebiedsgerichte aanpak:

1. Bodemdaling is geen geïsoleerd onderwerp. Het gaat in de veenweidegebieden ook om het inpassen van recreatie, water- en natuuropgaven, energietransitie en landbouwontwikkeling. Het inpassen van al deze belangen vindt op gebiedsniveau plaats.
2. Het aanpakken van bodemdaling is maatwerk. Er zijn geen generieke oplossingen.

⁵ Van de Riet, B., E. van den Elzen, N. Hogeweg, F. Smolders, L. Lamers. Omhoog met het Veen, herstel van een veenvormende veenmosvegetatie op voormalige landbouwgrond in veenweidegebieden. B-WARE Research Centre, Landschap Noord-Holland, Radboud Universiteit. Nijmegen, augustus 2018.

3. Grondeigenaren, gemeenten en waterschappen en andere stakeholders moeten worden betrokken om instemming te verkrijgen over de maatregelen. Dit kan alleen slagen in gezamenlijke gebiedsprocessen met alle betrokkenen.

Voorts moet worden voorkomen dat er nog meer fricties gaan ontstaan in het watersysteem, als gevolg van functies en belangen die verschillende eisen stellen aan het watersysteem. Voorts mag de watervraag in de zomer niet substantieel toenemen, en is dit een belangrijk aandachtspunt bij (grootschalige) aanleg van onderwater- en drukdrainages en de introductie van paludiculturen. Ook dit vraagt om een gebiedsgerichte aanpak.

De vraag is hoe aan die gebiedsgerichte aanpak invulling te geven. Voorgesteld wordt om de volgende indeling te gaan hanteren, met criteria gebaseerd op de dikte van de veenlaag en de urgentie van handelen:

1. Gebieden met een (associatie van) moerige gronden, met slechts een dun veenpakket;
2. Gebieden met een matig dikke tot dikke veenlaag, waar binnen afzienbare termijn geen urgentie is om de bodemdaling te stoppen en zo mogelijk te herstellen;
3. Gebieden met een matig dikke tot dikke veenlaag, waar binnen afzienbare termijn een urgentie is om de bodemdaling te stoppen en zo mogelijk te herstellen.

Gebieden met een (associatie van) moerige gronden, met slechts een dun veenpakket

Voorgesteld wordt om in de landbouw- en de natuurgebieden met slechts een dun veenpakket van 5 tot 40 cm, geen maatregelen te treffen om de bodemdaling te remmen, te stoppen of te herstellen. Nadat het veen door vertering verdwenen is, stopt de bodemdaling en de broeikasgasuitstoot. Op de onderliggende klei- of zandlaag zullen nieuwe vormen van landbouw of natuur tot ontwikkeling komen. Het landschap zal hierdoor langzaam gaan veranderen.

Er worden in deze gebieden geen stimulerende of verplichtende maatregelen getroffen, omdat er geen grote fricties tussen functies en/of waterveiligheidsrisico's zullen gaan ontstaan bij een bodemdaling van maximaal 5 tot 40 cm.

In Noord-Holland ligt 7.040 ha met (een associatie van) moerige gronden, met een dun veenpakket. Het betreft 18 % van het totale veenareaal in Noord-Holland. In de kaarten in de bijlage zijn deze gebieden aangegeven met een groene, gele of oranje kleur.

Gebieden met een matig dikke tot dikke veenlaag, waar binnen afzienbare termijn geen urgentie is om de bodemdaling te stoppen en zo mogelijk te herstellen

In de gebieden met een matig dikke tot dikke veenlaag is het wenselijk om de bodemdaling en de broeikasgasuitstoot te remmen, te stoppen en zo mogelijk te herstellen en daarmee de veenlaag en het veenlandschap te behouden. Maar indien er in deze landbouw- en natuurgebieden geen urgente reden is om de bodemdaling acuut aan te pakken, kan de bodemdaling vooral door inzet van stimulerende instrumenten (subsidies en voorlichting) worden verminderd.

Deze instrumenten zetten wij in, nadat wij resultaten hebben verkregen uit het Innovatieprogramma Veen en de onderzoeken op het Veenweide Innovatiecentrum. Indien wordt aangetoond dat de paludiculturen bedrijfseconomisch perspectief hebben, dan kan met een beperkt pakket aan stimulerende instrumenten worden volstaan. Indien paludiculturen een beperkt bedrijfseconomisch perspectief hebben, zullen wij met de landbouwsector carbon credits, ecosysteemdiensten en combi's met duurzame energieopwekking moeten ontwikkelen om de introductie op de landbouwbedrijven te stimuleren.

De marktwerking kan ook worden vergroot door wetgeving, zoals bijvoorbeeld een verbod op plastic verpakkingsmateriaal. Hierdoor wordt de markt voor plantaardige vezels (van bijvoorbeeld lisdodde) vergroot. Ook kan het Rijk met fiscale maatregelen en eventueel een CO₂-heffing bijdragen aan een eerlijker verdeling van de kosten en baten van bodemdaling en klimaatadaptatie. Wij zullen het Rijk hierop aanspreken, met verwijzing naar onze maatschappelijke kosten- en batenanalyse (MKBA) van toekomstscenario's voor het gebied Laag

Holland. De resultaten van dit onderzoek uit 2011 zijn ongetwijfeld ook van toepassing op de andere veenweidegebieden in Noord-Holland.

Ook het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid kan stimulansen gaan bieden. Wij lobbyen momenteel bij de EU en bij het Rijk om paludiculturen onder te gaan brengen onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, zodat ook deze vormen van landgebruik en landbeheer kunnen rekenen op inkomens- en vergroeningsbijdragen.

Gebieden met een matig dikke tot dikke veenlaag, waar binnen afzienbare termijn een urgentie is om de bodemdaling te stoppen en zo mogelijk te herstellen

In gebieden met een urgentie gaan we geen maatregelen nemen om de bodemdaling te remmen. Dit is bij urgentie niet afdoende meer. Als gebieden een urgentie hebben dan moet de bodemdaling worden gestopt en zo mogelijk worden omgezet in bodemstijging.

De gebiedsaanpak is in deze gebieden niet vrijblijvend. Als er urgentie is dan dienen alle grondeigenaren en stakeholders mee te werken aan een oplossing.

Er is sprake van een urgente situatie, indien:

1. Binnen 25 jaar 'peil volgt functie' fysiek vrijwel onmogelijk wordt of leidt tot maatschappelijk onaanvaardbaar hoge kosten. Dit criterium geldt met name in landbouwgebieden;

of
2. Binnen 25 jaar als gevolg van fricties tussen de verschillende functies ten aanzien van waterpeilen geen redelijke compromissen meer mogelijk zijn. Dit criterium geldt met name voor toenemende hoogteverschillen tussen landbouw- en de stedelijke en natuurgebieden die gelegen zijn in eenzelfde peilvak;

of
3. Binnen 25 jaar hoge kosten ontstaan bij huizenbezitters in stedelijke gebieden en lintbebouwingen als gevolg van droogte en rot van houten funderingen als gevolg van wegzijgend grondwater en/of zettingsvraagstukken.

Zetting van veen in stedelijk gebied treedt op door de druk van het er op aangebrachte zandpakket. Het gaat in stedelijk gebied om een complex vraagstuk. In de historische kernen staan huizen van verschillende bouwperiodes, die al dan niet over een moderne fundering beschikken. Het ene huis zakt wel en het naastgelegen huis niet. Ook kunnen tussen afzonderlijke wijken verschillen in de snelheid van bodemdaling ontstaan, waardoor het watersysteem tegen zijn grenzen aan gaat lopen. Zetting van veengrond kan leiden tot verzakkingen en schade aan wegen, rioleringen, kabels en openbaar groen, zodat deze sneller moeten worden vervangen. De kosten van het beheer en onderhoud van de openbare ruimte in stedelijk gebied zijn in de veengebieden daardoor aanmerkelijk hoger dan elders in Nederland. Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft in het rapport 'Dalende bodems, stijgende kosten'⁶ berekend, dat de kosten voor het herstel van de schade en het frequent onderhoud van de infrastructuur in stedelijke gebieden met een veenbodem kunnen oplopen tot € 5,2 miljard tot het jaar 2050, als maatregelen uitblijven.

De primaire verantwoordelijkheid voor de aanpak ervan ligt echter niet bij ons, maar bij de gemeenten. Wel willen wij in de gesprekken met de gemeenten nagaan waar wij elkaar behulpzaam kunnen zijn en waar gezamenlijke inspanning meerwaarde biedt.

⁶ Born, G.J. van den et al. Dalende bodems, stijgende kosten. Mogelijke maatregelen tegen veenbodemdaling in het landelijk en stedelijk gebied. Planbureau voor de Leefomgeving, publicatie 1064. Den Haag, 2016.

De gebieden met een urgentie worden bij voorkeur aangedragen vanuit gemeenten en/of waterbeheerders en/of de gezamenlijke grondeigenaren. Zij zijn bekend met de plaatselijke omstandigheden en kunnen de urgentie benoemen. Vervolgens kan de provincie als regisseur een gebiedsproces in het betreffende gebied in gang gaan zetten met betrokken partijen.

Wij gaan –na vaststelling van dit richtinggevend kader- aan de gemeenten, waterbeheerders en grondeigenaren vragen of er gebieden zijn met een urgente situatie. Die gebieden zullen wij expliciet opnemen in ons programma bodemdaling.

In onderstaande tabel is de aanpak voor de gebieden zonder en met urgentie in schema gezet:

	matig dikke tot dikke veenlaag – geen urgentie tot handelen inzake bodemdaling	matig dikke tot dikke veenlaag – urgentie tot handelen inzake bodemdaling
Doelstelling voor landbouwgebieden	Bodemdaling wordt bij voorkeur gestopt. Indien onmogelijk, dan is het remmen van bodemdaling ook een optie.	Bodemdaling moet worden gestopt en zo mogelijk hersteld. Remmen van bodemdaling is geen optie.
Doelstelling voor natuurgebieden	In overleg met terreinbeheerders bezien wat tegen redelijke (investerings)-kosten haalbaar is aan herstel van bodemdaling.	Provinciale inzet om natuurdoelen NNN en N2000 aan te passen op ‘groeiend veen’. Verzoek aan terreinbeheerders om herstel van bodemdaling (‘groeiend veen’) in deze natuurgebieden in gang te zetten.
Type maatregelen	Stimulerende maatregelen. Subsidies voor koplopers. Geen inzet van RO-instrumentarium.	Peilfixatie door de waterbeheerder. Inzet van RO-instrumentarium. Onteigening is niet uitgesloten.
Gebiedsaanpak	Niet persé noodzakelijk.	Noodzakelijk en niet vrijblijvend.

Eerste stappen gebiedsgerichte uitwerking

De eerste stappen in de gebiedsgerichte uitwerking hebben wij al aangekondigd in ons spoorboekje bodemdaling 2018 – 2019 voor de gebieden Waterland-Oost en Westzaan (kaartje is bijgevoegd).

Onderstaand hebben wij dit verder uitgewerkt tot een voorstel voor de beide gebieden. Wij willen het voorstel voor Waterland-Oost inbrengen in een op te richten jaarlijks bestuurlijk afstemmingsoverleg Waterland-Oost. Wij gaan de gemeenten Waterland en Amsterdam, het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Staatsbosbeheer en een agrarische organisatie (het agrarisch collectief Water, Land en Dijken of LTO-Noord) vragen om aan dit afstemmingsoverleg deel te nemen.

Het voorstel voor Westzaan brengen wij in in de bestaande stuurgroep 'Westzaan – Brak is Bijzonder'.

Waterland-Oost

In Waterland- Oost spannen wij ons in om de bestaande natuurdoelstellingen te realiseren. We willen in dit gebied tevens de bodemdaling remmen om de dikke veenpakketten en grote landschappelijke kwaliteiten van het gebied te behouden. In sommige delen van het gebied is sprake van een zekere urgentie inzake bodemdaling. Zo dient de bodemdaling van de percelen achter de Markermeerdijk te worden gestopt om te voorkomen dat de dijk steeds meer water moet gaan keren als gevolg van de binnendijkse oxidatie van het veen en dorpen zoals Uitdam en Durgerdam te maken krijgen met steeds ingrijpender dijkversterkingen. Een deel van die percelen achter de dijk is al ingericht op natte natuur, maar er zijn ook percelen die nog een landbouwfunctie hebben. Van die landbouwpercelen heeft de Blijkmeer urgentie. De polder heeft een matig dikke veenlaag en ligt beduidend lager dan het omringende land. Een verdere peilverlaging van de polder vergroot de fricties met de dijk en het omringende gebied en leidt tot hoge kosten van nieuwe dijkversterkingen. Voorts kent Waterland nog een aantal kleine diepe droogmakerijen (Monnickenmeer, Belmermeer, Burkmeer en Noordmeer) met een matig dikke veenlaag en een landbouwbestemming, waarbij 'peil volgt functie' binnen 25 jaar op steeds hogere kosten gaat stuiten. Het stoppen van de bodemdaling in de Burkmeer heeft daarbij urgentie, omdat deze diepe droogmakerij naast de Volgermeerpolder (gifbelt) ligt. Voorkomen moet worden dat verontreinigd grondwater van de Volgermeerpolder naar de dieper gelegen Burkmeer kan gaan stromen, met onaanvaardbaar hoge kosten om het vervuilde grondwater te gaan saneren.

Vanwege de mix aan urgente en niet urgente gebieden in Waterland-Oost is het wenselijk om voor dit hele gebied tot een samenhangende aanpak te komen voor bodemdaling en dit te integreren in het huidige gebiedsproces om de NNN in Waterland-Oost te versterken. Daarbij is met name inbreng van HHNK nodig om te bezien hoe achter de Markermeerdijk een apart peilvak kan worden gerealiseerd met een hoog peil.

In de niet-urgente gebieden in Waterland-Oost achten wij het behoud en versterking van weidevogelstellingen in de landbouw- en in de natuurgebieden de gewenste ontwikkelingsrichting op hoofdlijnen. Wij volgen daarmee de typering van het gebied Waterland-Oost in 'historisch veen', zoals aangegeven in het rapport Amsterdam Wetlands van de terreinbeherende organisaties. Dit houdt in dat wij in delen van het gebied nog wel wensen hebben om de waterpeilen meer in overeenstemming te brengen met de weidevogelbiotoop van nat gras- en hooiland, waarmee tevens de bodemdaling wordt geremd. Voor de landbouwgebieden willen wij nagaan hoe de wensen in het Manifest Landbouw en Landschap van de landbouworganisaties⁷ en het rapport Ruimtelijke Perspectieven Laag Holland van Strootman Landschapsarchitecten⁸ een vertaling naar dit gebied kunnen krijgen. Het gaat daarbij met name om de perspectieven in dit gebied voor korte ketens, op de consumenten gerichte (streek)productie en natuurinclusieve landbouw.

Wij gaan -vanwege de genoemde urgenties inzake bodemdaling- niet wachten tot 2022 op de resultaten van de onderzoeken op het Veenweide Innovatie Centrum en in het Innovatieprogramma Veen. Wij zullen de periode tot 2022 benutten om met de (agrarische) grondeigenaren te bezien of kavelruil en bedrijfsverplaatsing wenselijk en haalbaar is. Daarmee geven wij invulling aan de wens van de gebiedscommissie Laag Holland om te onderzoeken of een complexe kavelruil (met meerdere grondeigenaren en belangen) een oplossing kan bieden om de versnippering in het gebied (in functies en in het watersysteem) te verminderen.

⁷ Uitentuis R., S. Hoogendoorn, J. Willig, V. de Graaf, F. de Wit. Landbouw en landschap in de metropoolregio Amsterdam, naar een duurzame toekomst voor veehouderij en akkerbouw. LTO Noord regio West, Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Water Land en Dijken, CONO Kaasmakers, Royal FrieslandCampina, mei 2018.

⁸ Ruimtelijke perspectieven Laag Holland, ontwerpend onderzoek naar de relatie tussen veenbehoud en landbouw. Strootman Landschapsarchitecten in samenwerking met Natuurlijke Zaken. Amsterdam, maart 2018.

Polder Westzaan

De gemeente Zaanstad heeft in haar paper 'Bodemdaling in Zaanstad' het volgende aangegeven:

"De gevolgen van bodemdaling in het landelijke gebied zijn tot nog toe vooral opgevangen door het waterpeil mee te laten zakken met het dalende maaiveld. In Assendelft is een hoogwatervoorziening aangebracht. Verschillende grondeigenaren hebben een onderbemaling om zelf het peil op hun perceel te kunnen reguleren. Het grootste deel van stedelijk Zaanstad ligt op hetzelfde waterpeil als polder Westzaan en polder Oostzaan. Het hoogheemraadschap heeft ons er onlangs ambtelijk over geïnformeerd dat het peil niet verder verlaagd kan worden zonder het stedelijk gebied waterhuishoudkundig te scheiden van het landelijk gebied. De consequenties daarvan zijn groot gezien het recreatieve karakter van de bestaande waterverbindingen en de mogelijke waterberging in de toekomst bij klimaatverandering. Er zullen dus de komende jaren belangrijke keuzes gemaakt moeten worden met betrekking tot de waterhuishouding en het toekomstig gebruik van de polders."

De stedelijke en de landelijke functie gaan dus al op de korte termijn, binnen 10 jaar, onderling forse fricties geven. Polder Westzaan heeft een dikke veenlaag. Op basis van deze twee criteria is polder Westzaan dus een urgent gebied inzake bodemdaling.

In het tot NNN begrensde gebied dient herstel van de veenlaag in gang te worden gezet. Wij volgen hiermee de typering van polder Westzaan tot een gebied met 'groeïend veen', zoals aangegeven in het rapport Amsterdam Wetlands. In het landbouwgebied in het zuidelijke deel van de polder dient de bodemdaling vanwege de urgentie in principe te worden gestopt.

De complexiteit van de landbouw- en de natuurfunctie in eenzelfde peilvak leidt echter tot fricties. De verbrakking van de polder om de Natura-2000 doelstelling voor het habitatype brakke ruigten en zomen te realiseren, bevindt zich hierdoor in een impasse.

In 2017 zijn twee aanvoertracés voor de aanvoer van het brakke water vastgesteld in de stuurgroep Westzaan – Brak is Bijzonder. Dit zijn:

- a. inlaat van brak water uit het Noordzeekanaal via een sluis aan de zuidzijde van de polder bij gemaal Overtoom, waarmee de hele polder wordt verbrakt. Dit vergt voorzieningen op de landbouwbedrijven voor het drenken van het melkvee (leidingwateraansluitingen en drinkplekken);
- b. aanvoer van brak water uit het Noordzeekanaal via een parallel aanvoerkanaal in de Nauernasche Vaarten en inlaat in het Guisveld en Euverenweggebied, waardoor alleen het noordelijke deel van de polder wordt verbrakt.

Door de urgentie en de complexiteit/impasse bij verbrakking tussen de landbouw- en de natuurfunctie, is een derde variant te overwegen, waarbij de agrarische functie wordt opgeheven en bedrijven worden uitgenodigd tot bedrijfsverplaatsing en kavelruil.

Wij gaan -vanwege de urgentie inzake bodemdaling en het bereiken van de N2000-doelstellingen- niet wachten tot 2022 op de resultaten van de onderzoeken op het VIC en in het IPV. Wij zullen de periode tot 2022 benutten om met de (agrarische) grondeigenaren te bezien welke animo er is tot kavelruil en bedrijfsverplaatsing. Wij vragen tevens aan HHNK om inzichtelijk te maken hoe de waterhuishouding meer toekomstbestendig kan worden ingericht op de stedelijke functie, ter vermijding van hoge kosten in het stedelijk gebied van Zaanstad in de toekomst.

In schema (samengevat):

Urgente gebieden	Areaal	Huidige bestemming	Doelstelling
Blijkmeer (Waterland)	49 ha	Landbouw Weidevogelleefgebied	Bodemdaling stoppen en zo mogelijk herstellen
Burkmeer (eigenaar gemeente Amsterdam)	57 ha	Landbouw Weidevogelleefgebied	Bodemdaling stoppen en zo mogelijk herstellen
Polder Westzaan	1093 ha	236 ha landbouw en 857 ha begrensd tot natuur (NNN), waarvan 589 ha gerealiseerd Natura2000-status Weidevogelleefgebied	Bodemdaling in het landbouwgebied stoppen en zo mogelijk herstellen Verbrakkingsdoelstelling Natura-2000 habitat Ruigten en Zomen realiseren Herstel van bodemdaling ('groeierend veen') in het natuurgebied in gang zetten Wellicht inzet RO-instrumentarium (3 ^e variant) en hele polder tot natuur bestemmen
totaal	1199 ha	transitie van in totaal 342 ha landbouw en 857 ha natuur vanwege urgentie	

Eventuele andere gebieden met een urgentie worden bij voorkeur aangedragen vanuit gemeenten en/of waterbeheerders en/of de gezamenlijke grondeigenaren. Zij zijn bekend met de plaatselijke omstandigheden en kunnen de urgentie benoemen. Verwacht wordt niet dat het om veel gebieden gaat. Wellicht worden nog enkele gebieden vanuit de regio's Laag Holland, het Groene Hart en de Vechtstreek aangedragen, die aan bovenstaande lijst met urgente gebieden kunnen worden toegevoegd.

Waternet kent in haar beleid zogenaamde knelpuntgebieden. Wij zullen met Waternet in gesprek gaan over (de definitie van) deze gebieden en besluiten of deze gebieden als urgent aan deze lijst gaan worden toegevoegd.

De relatie tussen bodemdaling, klimaat- en natuurdoelen

In ons programma bodemdaling willen wij de deelgebieden benoemen, waar bodemdaling moet worden aangepakt vanwege een urgentie. Zoals hiervoor beschreven, zijn Westzaan en delen van Waterland-Oost urgent gebied inzake bodemdaling.

De maatregelen die in deze gebieden gaan worden genomen, zullen ook bijdragen aan de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen en leveren dus een bijdrage aan het bereiken

van de klimaatdoelen. Met name de verbraking van polder Westzaan kan een relatief grote bijdrage leveren aan de vermindering van de uitstoot van broeikasgas, omdat het een relatief grote polder is en de verbraking de uitstoot aan methaangas (een sterk broeikasgas met een opwarmingsfactor die 23 maal hoger ligt dan die van koolzuurgas) sterk vermindert. Recent onderzoek heeft uitgewezen, dat de uitstoot van methaan onder brakke omstandigheden met ongeveer 80 % kan verminderen⁹.

Specifiek voor de LULUCF-sector (Land Use, Land Use Change and Forestry Sector) gelden mondiale afspraken, die voortvloeien uit het Kyoto-protocol. Ter uitvoering daarvan wil het kabinet -conform het regeerakkoord- voor deze sector een reductie van 3,5 Mton CO₂-eq./jaar in 2030 realiseren, waarvan 2 Mton reductie in de landbouw en 1,5 Mton reductie door slimmer landgebruik in de bosbouw, veehouderij- en de akkerbouwsector. Specifiek voor de veen- en moerige gronden is de ambitie om een reductie van 1,0 Mton CO₂-eq./jaar te realiseren.

Samen met alle maatregelen die door andere sectoren (zoals de industrie, de transport en energiesector en de huishoudens) kunnen worden genomen, wil het Kabinet de uitstoot aan broeikasgassen in Nederland in 2030 met 49 %, en zo mogelijk met 55 % indien hierover in Europees verband afspraken kunnen worden gemaakt, hebben vermindert.

In 2050 moet de uitstoot aan broeikasgas met tenminste 95 % zijn terug gedrongen.

Het Kabinet wil de doelstellingen realiseren in goed overleg met alle betrokken partijen in de Klimaattafels. In juli jl. zijn de tussenresultaten van deze Klimaattafels gepresenteerd. Na doorrekeningen van het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving heeft Minister Wiebes van Economische Zaken en Klimaat het 'Voorstel voor hoofdlijnen van een Klimaatakkoord' op 5 oktober jl. naar de Tweede Kamer gestuurd. Het kabinet onderschrijft dat de provincies, die verantwoordelijk zijn voor de implementatie van het natuurbeleid en de inrichting van het landelijk gebied, een regierol hebben bij klimaatslim landgebruik. "Dit gaat met name op voor het tegengaan van veenoxidatie en vastlegging van koolstof in bomen, bos, landschap en natuur."

Verwacht wordt dat het Rijk de provincies in 2019 gaat vragen om hun regierol in het landelijk gebied op te pakken en het initiatief te gaan nemen om voor de veenweidegebieden scenario's op te stellen voor 2030 en 2050, op basis waarvan afspraken worden gemaakt over rollen, financiën (incl. afwaardering van grond en grondverwerving), risico's (incl. bebouwing en infrastructuur), ondersteunend beleid en samenhang met o.a. de aanpak van klimaatadaptatie.

De klimaatdoelen gaan wellicht een hogere ambitie vergen dan de doelen voor bodemdaling, zoals uitgewerkt in deze notitie. Dit vergt een berekening. Wij zullen voor deze berekening de kentallen gebruiken, die het Planbureau voor de Leefomgeving hanteert in haar rapporten ter ondersteuning van de Klimaattafels. Uiteraard actualiseren wij die kentallen, nadat uit de huidige onderzoeken nauwkeuriger data over CO₂-uitstoot, lachgasemissies en methaanuitstoot beschikbaar komen.

Indien dat noodzakelijk blijkt uit de berekening, dan kunnen bovenop de reducties aan broeikasgasuitstoot uit de urgente gebieden met bodemdaling, nog emissiereducties worden gehaald uit de niet-urgente gebieden door:

1. maatregelen die de bodemdaling remmen (bijvoorbeeld drukdrainage en onderwaterdrainage);
2. maatregelen die de bodemdaling stoppen (bijvoorbeeld paludiculturen);
3. maatregelen die de bodemdaling terugdraaien (bijvoorbeeld groeiend veen).

Wij gaan -na vaststelling van dit richtinggevend kader- aan de gemeenten, waterbeheerders en grondeigenaren vragen of er gebieden zijn met een urgente situatie. Die gebieden zullen wij specifiek opnemen in ons programma bodemdaling. Daarna kunnen wij bezien wat aanvullend aan stimulerend beleid nog nodig is om de klimaatdoelen in 2030 te realiseren, als onze

⁹ Dijk, Gijs van, B-WARE, mondelinge mededeling, proefschrift dient nog te verschijnen. Onderzoek betreft metingen van broeikasgasemissies van verbraking in een cilinder experiment in het Ilperveld

provinciale bijdrage aan de landelijke doelstelling om de broeikasgasuitstoot uit veenweidegebieden in 2030 met 1,0 Mton CO₂-eq./jaar en in 2050 met 95% te verminderen.

Het remmen, stoppen en zo mogelijk herstellen van de bodemdaling kan gevolgen hebben voor onze natuurdoelen. Het verhogen van de waterpeilen kan een positief effect hebben op weidevogelstellingen. Maar maatregelen kunnen ook leiden tot verschuivingen in de biodiversiteit, bijvoorbeeld bij paludiculturen, van weidevogels naar meer soorten van riet- en hooiland. Dit geven wij vorm door onze ambities voor de NNN bij te stellen in het natuurbeheerplan. In de programma's bodemdaling en natuurontwikkeling zullen wij dit aspect verder uitwerken. Momenteel werken wij aan het benoemen van de wezenlijke kenmerken en waarden van de gebieden buiten de NNN, zodat we in navolging van dit proces voor de natuurgebieden, voor het hele landelijke gebied kunnen toetsen of deze wezenlijke kenmerken en waarden al dan niet in het geding komen en een specifieke afweging vergen. Voorts kan het remmen, stoppen en zo mogelijk herstellen van de bodemdaling eisen stellen aan, dan wel gevolgen hebben voor de waterkwaliteit en het watersysteem. Ook dit nemen we mee in het programma bodemdaling.

Koers programma bodemdaling

Het is nu nog te vroeg om al een programma bodemdaling te starten. Het overleg in de Klimaattafels is nog gaande en veel maatregelen verkeren nog in de onderzoeksfase. Wel hebben wij een spoorboekje bodemdaling voor de jaren 2018 en 2019.

Wij hanteren de volgende vertrekpunten voor ons op te stellen programma bodemdaling. Het betreft een koers voor de lange termijn.

Landbouw

1. Koers op nieuwe vormen van landbouw met bedrijfseconomisch perspectief onder natte omstandigheden (paludiculturen), waarmee de bodemdaling in veenweidegebieden wordt gestopt en tevens een bijdrage wordt geleverd aan andere beleidsopgaven (natuurinclusieve landbouw, verbetering waterkwaliteit).
2. Koers op het stimuleren van paludiculturen, door bij het Rijk te pleiten voor (fiscale) vergroeningsmaatregelen en wettelijke maatregelen die een biobased materiaalgebruik bevorderen, en het onderbrengen van paludiculturen onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU.

Natuur

3. Verkennen van de koers op het stoppen en herstellen van bodemdaling in enkele natuurgebieden, die ten aanzien van het watersysteem met redelijke investeringen zijn om te vormen naar 'groeiend veen', door middel van een haalbaarheidsstudie.
4. Koers op het verkrijgen van hoge zomerpeilen in de overige natuurgebieden met 'historisch veen' ten behoeve van het behoud en de versterking van het open landschap en de weidevogelbiotoop, waarmee de bodemdaling (vrijwel) wordt gestopt.

Urgente gebieden bodemdaling

5. In gebieden met een urgentie inzake bodemdaling, is remmen geen optie. In gebieden met urgentie dient de bodemdaling te worden gestopt en kan het noodzakelijk zijn om de agrarische functie -indien uit onderzoek onverhoopt mocht blijken dat bedrijfseconomisch perspectief voor paludiculturen ontbreekt- op te heffen door inzet van het RO-instrumentarium.

6. Er is sprake van een urgente situatie, indien:

- Binnen 25 jaar 'peil volgt functie' fysiek vrijwel onmogelijk wordt of leidt tot maatschappelijk onaanvaardbaar hoge kosten. Dit criterium geldt met name in landbouwgebieden;

of

- Binnen 25 jaar als gevolg van fricties tussen de verschillende functies ten aanzien van waterpeilen geen redelijke compromissen meer mogelijk zijn. Dit criterium geldt met name voor toenemende hoogteverschillen tussen landbouw- en de stedelijke en natuurgebieden die gelegen zijn in eenzelfde peilvak;

of

- Binnen 25 jaar hoge kosten ontstaan bij huizenbezitters in stedelijke gebieden en lintbebouwingen als gevolg van droogte en rot van houten funderingen als gevolg van wegzijgend grondwater en/of zettingsvraagstukken.

Klimaat

7. Koers op stimulerende maatregelen in de niet-urgente gebieden inzake bodemdaling om -tezamen met de maatregelen in de urgente gebieden- de klimaatdoelen in 2030 en 2050 te kunnen realiseren.

Inzet en financiën

8. In Noord-Holland nemen wij geen maatregelen (en plegen wij geen financiële inzet) inzake bodemdaling in gebieden met (een associatie van) moerige gronden, met slechts een dun veenpakket. Dit betreft 18 % van het totale areaal aan veengrond in Noord-Holland.

Landschap

9. Acceptatie van een wijzigend landschapsbeeld door introductie van paludiculturen, 'groeïend veen' en het verdwijnen van het veenlandschap in gebieden met (een associatie van) moerige gronden.

Wij vinden draagvlak voor onze plannen erg belangrijk. Daarom willen wij deze notitie en de richtinggevende uitspraken van PS gaan bespreken met gemeenten en waterschappen, de gebiedscommissie Laag Holland, de stuurgroep Groene Hart, de Metropoolregio Amsterdam, de Task Force bodemdaling veenweiden met de drie Noord-Hollandse waterbeheerders, het bestuurlijk afstemmingsoverleg Waterland-Oost, de stuurgroep 'Westzaan -Brak is Bijzonder', de landbouw- en natuurorganisaties en individuele partijen, bewoners en (agrarische) grondeigenaren in de veenweidegebieden Laag Holland, het Groene Hart en de Vechtstreek.